

На думку сучасних лінгводидактів, розглядати історію української мови необхідно в просторі і часі, у межах світової цивілізації, що забезпечує достовірність наукових тверджень [5, 40].

На часі таке викладання української мови, що „...передбачає втілення у свідомість учня тез про мову як першооснову нації, про співвідношення понять „культура мови, загальний культурний і духовний рівень нації*”, про шляхи й етапи рівноправного входження української нації з її мовою й культурою в систему світової культури, про національну самобутність, особливості українського менталітету, виражені в мові” [4, 46]. І саме такий підхід має запроваджуватися в сучасній школі.

Список використаної літератури

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Языкознание или лингвистика XIX века/ Избранные труды по общему языкознанию. - М.: Изд-во АН СССР, 1963. - С. 3-19.
2. Козакова Л., Тоцька Н. Мовна ситуація і державний статус української мови наприкінці ХХ століття // Українська мова: З минулого в майбутнє: Матер, наук. конф. на відзначення 200-річчя виходу в світ „Енеїди” І. Котляревського, 25-27.02.1998 р. - Х.: Вид-во Ін-ту укр. мови НАН України, 1998.-С. 136-137.
3. Лизанчук В.В. Владні структури і проблеми функціонування української мови в Україні // Вісник Харківського ун-ту. Серія Філологія. - Х.: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2000. - №491. - С. 193-196.
4. Муромцев І.В. Питання духовної культури в курсах історії української мови та історії українського мовознавства// Українська духовна культура в системі національної освіти: Тези доповідей та повідомлень наукової конференції 18-19 квітня 1995 р. - Х.: Вид-во ХДУ, 1995.-С. 45-47.
5. Пентиліук МЛ, Гайдаєнко І.В. Генетичні і функціональні особливості української мови // Педагогічні науки: 36. наук, праць. Вип. 31. - Херсон: Вид-во ХДПУ, 2002.-С. 40-43.
6. Развадовский Я.М. Значение науки о языке// Общее языкознание: Хрестоматия: Для филол. фак. вузов. - Мн.: Выш. шк., 1987. - С. 6-15.
7. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри: Монографія. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. — 324 с.
8. Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вітчоруська мова? Дві статті про постання української мови. - К.: Academia, 1994. - 30 с.
9. Ющук І.П. Українська мова: Підручник. - К.: Либідь, 2003. - 640 с.

Summary

The article gives a scientifically grounded basis in terms of implementing the results of linguistic research in the course of teaching Ukrainian at a secondary school It also points out possible ways of overcoming negative practical aspects while teaching topics in the field of the general linguistics.

О.А.Павлик

канд. педагог, наук, ст. викладач

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНОЇ МОВИ

У статті висвітлюються психолінгвістичні особливості розвитку писемного мовлення школярів в умовах навчання української мови як другої (близькоспорідненої).

За роки незалежності України національна мова набула статусу державної, стала обов'язковою для вивчення в усіх типах навчальних закладів, для опанування кожним іромадянином країни. У зв'язку з цим „розширення україномовного освітнього простору, ...створення умов для належного опанування державної мови” Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті було визначено одним з пріоритетних напрямів політики держави [9, 4]. У таких умовах, зазначає О.Н.Хорошковська, „відбувається переосмислення цілей навчання української мови і на перше місце висувається комунікативна ціль” [11, 33]. Це означає, що навчання державної мови спрямовується на розвиток усного та писемного мовлення школярів, формування в них мовленнєвої (пов'язаної з видами мовленнєвої діяльності) та комунікативної (пов'язаної зі спілкуванням та його мотивами, метою, нормами мовленнєвої поведінки) компетенції.

Для того, щоб свідомо й планомірно розвивати мовлення, стверджує М.І.Жинкін, „необхідно знати будову мовленнєвого механізму й особливості його роботи” [3, 5]. Оскільки формування комунікативних умінь є основною ціллю навчання мови, то, на думку О.Н.Хорошковської, „методика має враховувати особливості формування механізмів мовлення в умовах паралельного вивчення близькоспоріднених мов” [11, 76]. Дані психолінгвістики („науки про становлення і розвиток механізмів мовлення” [11, 74], „розділу теорії мовленнєвої діяльності, що вивчає процеси породження і сприйняття мовлення” [1, 335]) є основою для розробки методичних рекомендацій з формування і розвитку мовлення. Отже, визначення вихідних позицій методики навчання писемного мовлення на уроках української мови як другої потребує урахування психолінгвістичних особливостей засвоєння близькоспорідненого мовлення, висвітленню яких присвячено дану статтю.

Мовлення складається з різноманітних психічних операцій, які певним чином організуються в більш складну мовленнєву діяльність. Мовленнєва, як і будь-яка інша діяльність, має певну психологічну структуру, опис моделей якої здійснено в наукових працях психологів та психолінгвістів Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, І.О.Зимньої, В.Я.Ляудіс, І.П.Негуре, Ф.С.Бацевича і лінгводидактів М.Р.Львова, В.І.Капінос, М.І.Пентиліук, Н.З.Бакєєвої, Л.О.Варзацької.

Як свідчать психолінгвістичні дослідження Т.О.Зимньої, мовленнєва

діяльність - „активний, цілеспрямований, опосередкований мовою та зумовлений ситуацією спілкування процес прийому і видачі мовленнєвого повідомлення у взаємодії людей між собою” [5, 133]. Її предметом психолінгвіст визначає думку як форму відображення реалій дійсності, метою мовлення — висловлення цієї думки, продуктом діяльності - мовленнєве висловлювання або текст (усний чи писемний). Під засобом існування, формування і вираження думки науковець розуміє систему мови, її фонетико- графічні, лексичні та граматичні засоби, під способами формування та формулювання думки - внутрішній (думання), зовнішній усний (говоріння) та зовнішній письмовий (спілкування з відсутнім партнером у письмовій формі) код.

За вченням Л.С.Виготського, мовленнєвий процес відбувається в послідовності „від мотиву, який породжує певну думку, до оформлення самої думки, до опосередкування її у внутрішньому слові, потім - у значеннях зовнішніх слів і, нарешті, у словах” [2, 375]. Виходячи з цього, О.М.Леонтьєв виділяє в структурі продуктивної мовленнєвої діяльності такі елементи, як зародження наміру (орієнтування), внутрішнє програмування, реалізація програми у зовнішньому мовленні й контроль за результатами діяльності. Учений стверджує, що мовленнєва діяльність є цілісним актом, який утворюють системи окремих дій та операцій. В.Я.Ляудіс і П.І.Негуре, з'ясовуючи психологічні особливості формування писемного мовлення молодших школярів засобами рідної мови, виділяють та практично розводять дві стадії створення писемного висловлювання (зародження задуму тексту і його реалізація), що складаються з відповідних операцій. Науковці переконують у доцільності ознайомлення школярів з функціями та структурою писемного мовлення, складом утворюючих його дій та операцій, що в свою чергу сприяє усвідомленому керуванню процесом писемного текстотворення.

М.І.Пентилюк, досліджуючи особливості навчання рідної мови в комунікативному аспекті, виділяє такі складові мовленнєвої діяльності, як мета спілкування (вплив), об'єкт (адресат) та суб'єкт впливу. Створення ситуації та залучення до неї учнів викликає в них природну потребу впливати, тобто включатися до комунікативної діяльності. Під основою впливу автор розуміє “цілеспрямоване розв'язання комунікативних завдань” [10, 12] (сприйняття й засвоєння певної інформації), під результатом - самостійне висловлювання, а засобом - систему рідної мови. В.І.Капінос, Н.М.Сергеєва та М.С.Соловейчик, беручи до уваги виділені О.М. Леонтьєвим фази мовленнєвої дії, визначають групи співвідносних їм умінь, що мають бути сформовані в процесі розвитку зв'язного мовлення школярів. Методисти доводять доцільність створення мовленнєвих ситуацій у процесі навчальної діяльності, вважаючи, що для наближення умов навчання до природних умов спілкування, треба ввести учня в мовленнєву ситуацію й навчити його орієнтуватися в ній, тобто чітко уявляти співрозмовника, умови мовлення й завдання спілкування.

Мовлення, реалізоване засобами другої мови має специфічну структуру, розкриття якої не знайшло повного висвітлення у науковій літературі. М.Р.Львов зазначає, що за умов використання засобів другої мови „органи 166

мовотворення виконують додаткову дію: переклад з мови на мову, пошук слів другої мови для перекладу” [6, 103]. У методичній роботі науковців на чолі Н.З.Баксевої знаходимо опис загальної моделі породження - розуміння висловлювання та схеми мовленнєвої діяльності частково засвоєною мовою. Остання, на думку дослідників, має вид „подвійного кодування за типом „код першої мови - код другої мови - озвучення - перехід - сприйняття звуків - декодування другою мовою — декодування першою мовою — розуміння”. У результаті подвійного кодування виходить...перекладне мовлення й перекладне розуміння чужої мови” [7, 27], яке, стверджують дослідники, гальмується труднощами перекладу. В умовах близької спорідненості мов описана схема дещо трансформується, адже подвійне кодування є необхідним для учасників мовленнєвої діяльності лише на продуктивному рівні (під час побудови висловлювання). Та попри все подвійний переклад все ж таки суттєво гальмує мовленнєвий процес й веде до появи помилок інтерферуючого характеру.

У дослідженні колективу науковців під керівництвом Л.З.Шакірової зазначено, що “перехід від однієї мови до іншої не є простим механічним наклеюванням одних „ярликів” на місце інших, а складним психологічним процесом, який вимагає особливої уваги. ...Друга мова при цьому „накладається” на базовий, первинний код мислення рідною мовою” [8, 20-21]. Ось чому під час формування українського писемного мовлення важливо навчати школярів генерувати думки за допомогою засобів близькоспорідненої мови, тобто переходити на код другої мови у внутрішньому мовленні, що є важливим, на нашу думку, за умови попередньої підготовки усного тексту.

Слід зауважити, що механізми рідного мовлення не функціонують на тому ж рівні, що і мовленнєві механізми засобами другої мови; їх, за твердженням С.Ф.Жуйкова, необхідно коригувати. „Механізми ж сприйняття й створення специфічних конституційних ознак засвоєваної мови, переконує психолінгвіст, треба спеціально формувати” [4, 42]. Це твердження, безперечно, підтверджує доцільність корекційної роботи у процесі розвитку українського писемного мовлення школярів.

Аналіз розглянутих вище наукових досліджень, урахування особливостей процесу писемного текстотворення в умовах навчання близькоспорідненої мови дозволяє сконструювати модель української писемної мовленнєвої діяльності російськомовних школярів, яка вказує на специфіку створення писемного тексту засобами близькоспорідненої мови. Коротко з’ясуємо найсуттєвіші її особливості (див. рис.1).

Українська писемна мовленнєва діяльність російськомовних школярів є складним процесом. Як і писемна діяльність засобами рідної мови, вона складається з двох основних дій - виникнення задуму та вираження змісту, які співвідносяться з відповідними фазами мовленнєвої діяльності. Перша дія відповідає фазам орієнтування та планування і здійснюється у внутрішньому мовленні в кодах рідної або більш уживаної для дитини російської мови, друга - відповідно до фаз реалізації та контролю й корекції, що відбувається у зовнішньому **писемному мовленні за допомогою засобів другої мови.**

У внутрішньому мовленні під дією транспозиції виконуються операції визначення ситуації, адресата і типу висловлювання, з'ясування теми й основної думки тексту, продукування змістових одиниць висловлювання, а в зовнішньому писемному мовленні під впливом інтерференції - добір українських лексико-граматичних засобів вираження змісту й корекція створеного висловлювання відповідно до норм української мови. Під час переходу від однієї дії до іншої відбувається переклад або перекодування певної думки (інформації) з першої мови близькоспорідненою. При цьому через вплив старого динамічного стереотипу та складності перекладу виникають умови для виникнення мовленнєвих порушень усіх рівнів, на що слід звертати особливу увагу.

Важливе місце у структурі як рідної, так і близькоспорідненої писемної мовленнєвої діяльності школярів належить мотиву. За допомогою поняття „мотив” у психології визначають сукупність умов, що стимулюють, спрямовують дії та вчинки, зумовлюють прагнення людини до даної, а не до будь-якої іншої мети. Мотив мовлення („заради чого я говорю” - Л.С.Виготський.) виникає у школярів за наявності сильних емоцій, яскравих вражень. Недостатність мотивації може негативно позначитися на якості створюваних писемних висловлювань. Тому в процесі розвитку писемної форми мовлення школярів необхідно, на думку Л.С.Виготського, створювати в учнів специфічні для цієї діяльності мотиви, адже „письмо повинно бути усвідомлене дитиною, у неї повинна бути викликана природна потреба, необхідність, воно повинно бути включене для дитини в життєво необхідне завдання” [2, 139]. Особливо це стосується процесу навчання писемного мовлення засобами другої мови, адже за таких умов мотивація допомагає зняти додаткове психічне навантаження, яке виникає внаслідок використання засобів другої мови. У ролі мотивів можуть виступати потреби, інтереси, емоції та установки.

Негативний вплив у свідомості школярів російської мови на українську, відсутність природного мовного середовища, змішування систем двох близькоспоріднених мов викликає в учнів певні труднощі в опануванні другої мови й мовлення, які гальмують процес формування текстотворчих умінь, створюють почуття незручності в мовця. При цьому, як зауважує М.І.Пентиліук, засвоєння другої мови супроводжується додатковими психічними навантаженнями — „настроєм на сприйняття і засвоєння її системи, необхідністю продукувати тексти двома мовами, користуючись переписом і уникаючи змішування мовних явищ” [10, 11].

Л.С.Виготський неодноразово вказував, що “розвиток рідного мовлення починається з вільного, спонтанного користування ним і завершується усвідомленням форм, а розвиток іноземного мовлення, навпаки, починається з усвідомлення й довільного оволодіння ним і завершується вільним, спонтанним мовленням” [2, 335]. Зазначене явище відбувається тому, що рідну мову дитина засвоює з перших днів життя, а другу — з початком навчання в школі. Слід ураховувати й те, що до вступу до школи дитина в більшості випадків уже вміє будувати усні висловлювання рідною мовою. Через це в ході застосування 168

рідного мовлення вона, вільно оперуючи мовними засобами, зосереджується лише на породженні задуму, у той час як у процесі створення висловлювання другою мовою змушена докладати всі сили на добір адекватних лексико-граматичних засобів для вираження певної думки.

І.О.Зимня, досліджуючи психологічні аспекти іншомовного навчання, виділяє дві проблеми вивчення нерідної мови. Перша полягає у подоланні труднощів, що виникають з вираженням та розумінням думки іноземною мовою. Їх поява, за твердженням психолінгвіста, пов'язана з тим, що в мовця відбувається „сутичка автоматизації дій виробленого неусвідомленого ним мовленнєвого механізму рідною мовою та довільності, що контролюється свідомістю, і безпорадності дії цього механізму іноземною мовою”. Такі труднощі виявляються в інтерферуючому впливі рідної мови в усіх його аспектах та мовленнєвих процесах. Друга проблема вказує на відсутність у школярів, що вивчають іноземну мову, „реальних умов та стимулів”, тобто реальної ситуації, що викликає необхідність спілкування другою мовою „через усвідомлення школярами можливостей ефективніше його здійснювати рідною мовою” [5, 33], у результаті чого виникає часте переключення на рідну мову в процесі синтезування висловлювань.

Указані І.О.Зимньою психологічні проблеми повною мірою стосуються й школярів, що вивчають близькоспоріднену мову. Різниця в тім, що перша проблема стосується в основному процесу текстотворення другою мовою (продуктивного мовлення). Слід пам'ятати й те, що мислення дитини та її мовленнєва діяльність у певній мірі вже сформовані на базі першої мови. Тому мислення і внутрішнє мовлення школярів у процесі побудови писемного висловлювання засобами другої мови відбувається в кодах рідної або більш вживаної для них мови.

В умовах навчання української мови як другої, стверджує О.Н.Хорошковська, розумове навантаження школярів зростає, оскільки „учневі доводиться одночасно виконувати подвійну роботу - пригадувати, логічно впорядковувати, відтворювати в уявленні побачене чи пережите і добирати відповідні слова, вживати їх у потрібних граматичних формах” [11, 36], диференціюючи лексико-граматичні засоби російської та української мов. За умов дії суміщеного механізму творення текстів близькоспорідненими мовами учні шкіл з російською мовою навчання текстотворчу діяльність спочатку здійснюють у внутрішньому мовленні в кодах рідної або більш вживаної для них російської мови. Далі на етапі зовнішнього мовлення, як переконують дослідження, вони здійснюють переклад, допускаючи при цьому помилки, зумовлені дією інтерференції. Наразі процес текстотворення російськомовних школярів перетворюється на вправляння в перекладі з першої мови на близькоспоріднену. Контролюючий етап побудови писемного тексту при цьому випадає. У результаті створене учнями висловлювання часто не відповідає достатньому рівню.

На думку О.Н.Хорошковської, виникнення зазначених труднощів певною мірою зумовлене недостатнім володінням російськомовними школярами лексико-граматичними засобами вивчуваної мови, адже „граматичні форми недостатньо автоматизовані, тому бракує лексичного запасу” [11, 36]. У зв'язку з цим в умовах навчання другої мови особливо важливою є проблема збагачення словника, адже для того, щоб оволодіти писемним мовленням, учням необхідно насамперед

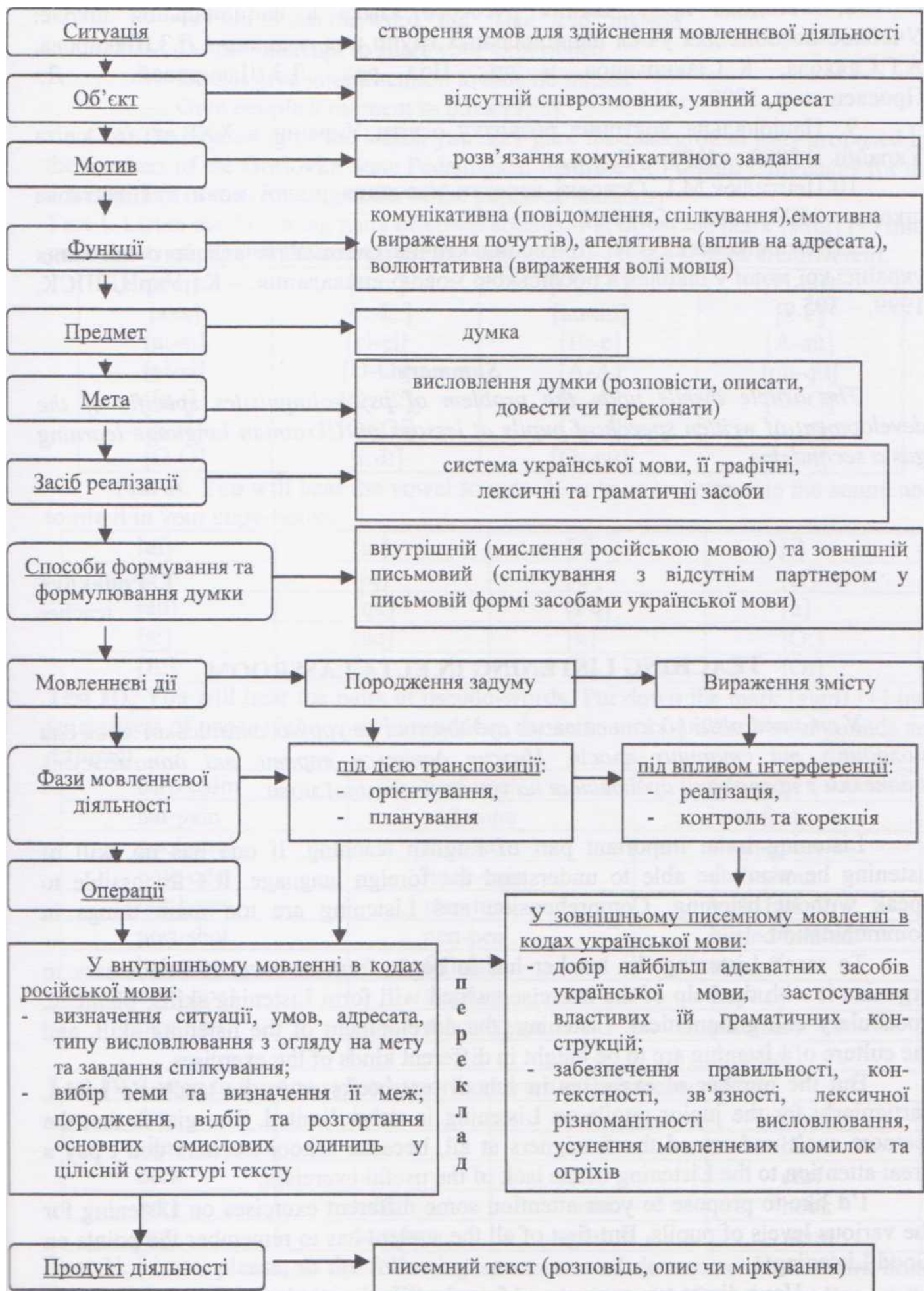
засвоїти певне коло лексико-семантичного матеріалу.

Таким чином, сконструйована за результатами теоретичних досліджень узагальнююча модель української писемної мовленнєвої діяльності (див. рис. 1) розкриває механізми писемного текстотворення школярів засобами близькоспорідненої мови й дозволяє визначити умови ефективності, зміст та обсяг методичної роботи, спрямованої на формування в учнів умінь писемного мовлення. Оскільки асоціативне гальмування та додаткове психічне навантаження в процесі навчання української мови супроводжують учнів шкіл з російською мовою викладання переважно на репродуктивно-продуктивному рівні, спеціальну увагу треба приділяти засвоєнню школярами специфічних лексико-граматичних засобів близькоспорідненої мови, синтезуванню українських висловлювань. Разом з тим розгляд писемного текстотворення у світлі психологічної теорії діяльності свідчить про важливість мотиваційного забезпечення процесу розвитку писемного зв'язного мовлення школярів.

Висвітлення психолінгвістичних особливостей процесу розвитку українського писемного мовлення школярів у низці розглянутих вище наукових праць не вичерпує всіх аспектів дослідження. Потребують подальшої розробки питання взаємозв'язку і взаємозалежності процесів формування та розвитку російського й українського писемного зв'язного мовлення в умовах навчання близькоспорідненої мови.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. - К: Видавничий центр "Академія", 2004. - 344 с.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. - Т. 3 К вопросу о многоязычии в детском возрасте / Под ред. В.В.Давыдова. - М.: Педагогика, 1982.-С. 329-337.
3. Жинкин Н.И. Психологические основы развития речи // В защиту живого слова. - М.: Просвещение, 1966. - С. 5-25.
4. Жуйков С.Ф. К проблеме интенсификации обучения русскому языку в национальной школе // Вопросы психологии. - 1988. - №2. - С. 37-44.
5. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку. - М.: Русский язык, 1989.-219 с.
6. Львов М.Р. Основы теории речи: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. - М.: Издательский центр „Академия”, 2002. - 248 с.
7. Методика преподавания русского языка в национальной средней школе: Учеб. пособие для студентов пед. институтов / Н.З. Бакеева, И.В. Баранников, Е.А.Быстрова и др.; Под ред. Н.З.Бакеевой и З.П.Даунене. - 2-е изд., перераб. - Л.: Просвещение, 1986. - 400 с.

Т»—1ТТ— —————і—————J», —————і—————
 і nv«і untcivina іTiuDjcnnтоа дшльшишь шпилирю, реалшоопа
засобами близькоспорідненої мови

8. Методика преподавания русского языка в национальной школе: Учебное пособие для уч-ся национальных групп пед. училищ / Л.З.Шакирова, А.Г.Саяхова, К.З.Закирьянов и др.; Под ред. Л.З.Шакировой. - Л.: Просвещение, 1990.-416 с.

9. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. // Освіта України. - 2002. - №33. - С. 4-6.

10. Пентиліук МЛ. Основні аспекта навчання рідної мови // Початкова школа. - 1997.-№4.-С. 10-12.

11. Хорошковська О.Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання. - К.: УкрНДІПСК, 1999.-305 с.

Summary

The article dwells upon the problem of psycholinguistics specific of the development of written speech of pupils at lessons on Ukrainian language learning as a second one.

T. Poliakova
teacher

TEACHING LISTENING IN ELT CLASSROOM

У статті розглядається тема аудіювання на уроках англійської мови для молодших та старших класів. Нижче даються вправи, які допоможуть вчителям в проведенні аудіювання на уроках іноземної мови.

Listening is an important part of English teaching. If one has no skill of listening he won't be able to understand the foreign language. It's impossible to speak without listening. Comprehension and Listening are too main things in communication.

To teach Listening the teacher has to begin from at once. It's necessary to organize it with the help of the exercises which will form Listening skills: phonetic, vocabulary and grammatical. Listening, the development of the listening skill, and the culture of Listening are to be taught in different kinds of the exercises.

But the number of exercises in school text-books or in the teacher's books, particularly for the junior pupils on Listening is rather limited. The gist is that the learners can't understand the foreigners at all, because school-teachers don't pay a great attention to the Listening of the lack of the useful exercises.

I'd like to propose to your attention some different exercises on Listening for the various levels of pupils. But first of all the student has to remember the points on Good Listening:

- Have direct eye contact and face the person who is speaking.
- Do not interrupt.